

Уже в 2002 році Г. Аврахов опублікував у журналі “Дивослово” лист Григора Тютюнника до редактора видавництва “Молодь” Олени Ленік, який датовано 10 серпня 1977 року.

Спогади Григорія Аврахова – ще один важливий штрих до наукової біографії Григора Тютюнника. До того ж написані вони рукою самотнього вченого, який завжди був українцем.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аврахов Г.* Перші радощі перших відкриттів // *Дукля.* – 1967. – №7. – С. 56 – 60.
2. *Вічна загадка любові:* Літ. спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника / Упоряд. А.Я.Шевченко. – К., 1988. – 495с.
3. *Корецька (Лаврик) А.* Літо з Григором Тютюнником // *Беззілля.* – 2004. – №9. – С. 176 – 182.
4. *Лист* Григорія Аврахова до Олексія Неживого від 16 березня 2004 року. – Особистий архів автора.
5. *Лист* Григорія Аврахова до Олексія Неживого від 1 лютого 2005 року. – Особистий архів автора.
6. *Малахута М.* Долиною смерті // *Літературна Україна.* – 2005. – 23 червня.
7. “*Націоналістичні і наклепницькі збочення*” // *Сіверянський літопис.* – 1997. – №5. – С. 3–5.
8. *Стеблина М.* Уособлена совість літератури // *Літературна Україна.* – 2005. – 14 квіт.
9. *У веселковому краї* // *Літературна Україна.* – 1964. – 28 квіт.

Григорій Аврахов

ГРИГІР ТЮТЮННИК, ЯКИМ ПРОПИСАВСЯ В МОЄМУ СЕРЦІ

Високоповажний Земляче!

Із великим інтересом читав і перечитував іскрометного Вашого листа. Тепер я твердо переконаний: у тім, що ми з Вами не листувалися систематично (ну хоча б спорадично), чинилося велике зло. Бо листи – матеріалізовані документи, тоді як розмови наші – безслідно (принаймні для інших) гинули одразу за умовчанням голосів. А предмети ж розмов (інтересні для нас, майже ровесників) – не тільки двох дивакуватих невдах стосувалися. То – всезагальна біль мислячої частки на землі сущих. І болітиме тим гіркосутнім досвідом пережитого ще не одне покоління нащадків наших.

Яким же дорогоцінним документом було б убережене часом свідчення об’єктивних очевидців!

“Велике діло – писані слова!” – мудро сказала проречиста поетка нашого часу, даючи достойні уроки для митців. І не тільки для виняткових талантів. Далєбі, потомки наші преславні таки занадто рв’яно хапалися писати історію списом та шаблею, забуваючи при тім про зброю далекосяжної дії – всеможне перо в обладі таланта. Свідомого, совісного таланта, що творить навічні документні свідчення пережитого...

От був народ! Що римляни, що греки.

На всі віки нащадкам запасли.

А ми... А ми!.. Хоч би які лелеки

Гомера нам в колыску принесли [2].

Якби ж, проситиму в додаток благальному молінню Дяка предтечі, нам прибуло ще й світлого розуму плекати, берегти, боронити, стояти на сторожі талантів, що не так уже й скупо дарує провидіння...

Основу для продуктивного листування (не з дрібничкових питань юдольного побутовизму) завжди становили схожі інтереси, якісь обом сторонам болючі проблеми чи життєві явища, неординарні уми, непересічні людські особистості, що з ними доводилося входити в контакт або спостерігати за ними. І зовсім не обов’язково, щоб погляди сторін у цих питаннях були завсюдно ідентичними. У

кожного – своя точка зору, своє бачення, своя помічальна спроможність. Об'єкт тим самим підпадає діям світлових потоків різних боків, а в наслідку – постає, коли не всеоб'ємне (голографічне) зображення, то принаймні багаторакурсне вималювання, серія видів.

Листування (і в цьому його активна спонукальна роля) змушує самому собі прояснити сутнє, мовби наново віддрукувати із старих негативів пам'яті, скільки лиш можливим є, чіткі багатоколірні знімки. А вже потім – описати; ні, дати на перегляд іншому подобизну оригіналу.

Мабуть, не помилюся, що сьогодні таким найбільючим об'єктом для нас є загадкова постать Григора Тютюнника, як і все, що дотикається цього благородного імені. У Вашій особі я знайшов винятково тямущого цінителя, якому даровано завидну прозорливість естетичного чуття, здатність бачити, особливим душевним доторком прочути в слові Григора не саму собою правду мистецтва, а високе мистецтво правди. Достеменно правду відтворень великого болю народного.

І я, маючи тепер більше вільного часу для роздумів, охоче поділюся з Вами крихітками вражень від безпосереднього стикання, короткочасного спілкування з Григором. Таких моментів, на жаль, було небагато, та вони надто показові, характеристичні, живі в моїй пам'яті до дрібниць: так ніби сталося це сьогодні або вчора. Не маю потреби ні прихорошувати і без того прекрасне, а ні – борони Боже – виставляти себе, як це тепер модним стало, незрадливим сподвижником – другом, близьким приятелем та одноступцем письменника. Просто я розумів Григора; може, підсвідомо відчував у ньому потенції великої еруптивної сили; у характері мислення, емоційно-болевії настроєності, у відважній прямоті суджень і позиційній сталості бачив у ньому кращу реалізовану частку свого омріяного "Я". І, мабуть, Григора схияло до мене якесь хороше почуття, бо зійшлися ми одразу; тим-то й не було з-поміж нас ніяких недомовок: з першопочатку заговорили у повен голос, як думали і почували...

Уперше побачив я Григора в редакції "Літературної України", куди в ті роки зрідка заходив. Високий, статний, темнаволиций, із вихрастим невпокореним чубом і енергійними рухами, він був красивий тією мужчинською красою, що репрезентує гожу українську породу і неодмінно передбачає присутність сили, могутність духу.

А заговорили на повен голос уже в Черкасах, куди, на моє запрошення, прибула спора купка працівників редакції та досить продуктивних авторів "Літературної України". Лаштувалися такі зустрічі – задля студентства, щоб сколихнути їх, почуттєво, душевно збагачувати, кликати до дії.

Утішно було мені бачити велику захопленість Григора усім побаченим: і студентською розумовою активністю, живою зацікавленістю зустріччю, і виступами початкуючих поетів, і художньою самодіяльністю факультету. Особливо полонив його ансамбль "Чайка" – моє дітище. "Які вони всі мудрі, співучі, які красиві! Як юні Боги! І мислять, чуєте, мислять по-сучасному. Так ніби у водах живлющих скупані, у веселковому краї душею розцвіли..."

Не знаю, хто були автори репортажу про ту пам'ятну зустріч (стаття мовби писалася в кілька рук), але красномовний заголовок, під яким друковано звіт – "У веселковому краї" [2] – безсумнівно належав Григору. Думаю, що й до тексту самого доклав свою руку. Ми розсталися тоді добрими друзями: так ніби давнішніми знайомцями були.

Удруге, обставинно й душевно близько, звела нас доля в Ніжині. Без жодного попередження Григір завітав до нас просто на квартиру. По дзвінку прочиняю двері – а на порозі усміхнений Григір. Обнялися. Знайомлю його з дружиною, маленькими синами. І од першої ж миті відчували всі мої невимушену радість появи гостя: балакучого, дотепного, мудрого.

Такого веселого настрою, такої імпровізаційної артистичності виконання, живого перевтілення в "ролі" тих, про кого Григір розповідав, мені не пощаслилось більше бачити. Дотепні характеристики, їдкі насмішки над пиховатою чванливістю "чинів", багатоголосі "інтермедії" – сцени з життя – буквально сипалися з його уст, переходили одна в одну, заповнивши програму цілого вечора. Григір був тоді, видимо, у найкращій порі свого душевного спокою.

Якби ж то була змога усе те яскраве буяння таланту записати на відео, щоб не тільки суть розказуваного, але і все інтонаційне, мімічно-жестоване багатство вбереженим лишилось! А щодо суті розказаного...

Маю надію потроху відновити зміст, деталі імпровізованого тоді Григором, закликавши на підмогу свою дружину; здається, бачила вона його зблизька один-єдиний раз, та й понині захопливо згадує милого гостя: у кожному друкованому портреті, малюванні підмічає “справжнє” і “несправжнє” Григорове.

А щоб Вам хоч трохи уявилась живомовна дотепність Григора, майже запевне його словом відтворюю ось цей момент. Розмашисто міряючи кімнату з кутка в куток, Григир говорить: “Ага! Книгам і малолітні читачі уміють складати їх справжню вартість. Якось мій син, зозла жбурнувши в куток недолуге писиво, рубонув немов сокирою:

Яка ж збанацька книга!

І ні слова більше!”.

Не беручи під сумнів реальність такої ситуації, запевне знаю: нищівну кваліфікацію: *збанацька книга* – синок засвоїв од батька.

Пошанливо, аж благоговійно мовби, говорив Тютюнник про старшого брата свого Григорія, що вчасно остеріг, повернув, яко “блудного сина”, в українство. Так ось переповідав нам оту пам’ятну науку:

“Грицьку, – казав мені не раз, як залишались наодинці, – ти кровію і плоттю – отого народу, що землю руками пестить. Зобижений, упосліджений, часто не певний сам себе, своєї сили й величі несвідомий, він генами, корінням здоровий і дужий; десь у незвіданих глибинах хоронить неубавну вулканічну потугу: не так нищівну, як життєствердну, благодворящу. Уже скільки плюндровано нас віками, скільки вбито і вбивано в зародку, скільки одурено, знівечено, зманено ласим шматком, таки ж нашими достатками оплаченим; як ретельно замуровано кожну шпарину виявів свідомого духа, а воно – пре! З глибини пре: умами, талантами, подвижниками–борцями. Майбутнє – за цим народом. Ремарки хороші своєю правдою. А хто буде писати правду нашу? Про тих, отих, он тих?” [3].

І рукою простертою указував на скоцюрблені в роботах на бурячищі жіночі постаті...

Григора привела тоді до нас турбота за благо інших. Побував щойно на рідній Полтавщині, і добре знайомі йому люди – вчителі гожі – упросили поклопотатися долею сільської дівчини, їхньої доньки. Казав: “Є в Люди (Людмили Лаврик) прекрасний атестат, є й розум, і дух здоровий. Та ба... Мушу просити підмоги. Надійсь, під вашою високою рукою (я, мабуть, трохи поморщився на таку перехвалу, бо Григир тут же повторився висловом), під умілою виховательською рукою із Люди виростуть люди...”.

Чи ж міг я відмовити на таке прохання? А злозяка Коломійчуха (так прозивалася одна з пригрітих потайних гадюк) усердно ширила плітки, мовби декан – не без користі, звісно, – пропихає потрібних йому людей. Мовляв, сама бачила, як приходили до нього з дарами. Видимо, здалеку, за рекомендаціями, бо й дорогу до квартири припитували тихцем...

Що ж, дари Григора справді були дорогоцінними. Чого ніяк не скажеш про ще багатьох нав’язливих “друзів”, які так само приходили, ні, ломилися в двері, щоб скористатись моїм становищем. Але річ не об тім.

Признаюсь, за першими публікаціями Григора я стежив не дуже ретельно. Цілковито захоплений був у ті часи буйнуванням поезії, убачаючи в ній знамення часу. А пора тоді була справді знаменною. Немов перше пореволюційне десятиліття відродженням стало!

Огнедишні шістдесяті роки йшли. Якась могутня припливна хвиля української духовності загуляла повсюду. Скільки одразу явило себе молодих талантів! Скільки буремної поривності діяти, сказати нове було у ще зелених, часом маловправних з технічного погляду, але таких щирісних, справжніх, болями й надіями перейнятих рядках і строфах! Оригінальних і перекладних. У прозі, публіцистиці, наукових дослідженнях. В образотворчому мистецтві. Як різнорідно та дужо заявила про себе предивна обдарованість нації...

Було тут, розуміється, і фарисейства трохи, і молодечої бравади, і лукавої приспособленості “в дусі часу” – немало; були і надміри штукарства, і задирикувате фицання ніжками, наставляння бутафорних рогів, що нікому й нічим не загрозувало. Аби тільки помітнішим стати, заявити про себе, метали словесні фіняки просто в Сонце, жонглювали багатозначністю слова: іноді так, що воно втрачало всяку значимість. Космічні категорії простору і часу, ходові абстракції пориву “просто людини”, засилля термінологічних штампів сприймалось деким чи не першою ознакою сутої модерни.

На такому фоні самодостатніх (і пустих, зрештою) новацій, отих посполитих рушень у космічні простори, звідки не лише Україна, але й Земна куля ледве мерещилась, – негусто публіковане Григором видавалося багатьом як “старомодне”, “неонародницьке”, “вчорашнє”.

Та Григір притьмом не тиснувся у фаворити легкої модняцької слави. Задля цього мав надто серйозні погляди на призначення Слова. Писав неквапливо, ніби молитву діяв: серцем виколихував кожну фразу, прагнучи якнайліпше матеріалізувати в слові те, що жило в ньому віддавнім тривожно-почутким болем. Скільки-небудь відчутних заробітків отака добрими муками роджена творчість дати не могла. За рідко публіковані новели початкующим платили мізерні гроші, що за них годі було прожити сім’єю до наступної публікації. Треба доконче було працювати, заробляти на гіркий хліб по різних редакціях (Григір нелегко вживався з чинами і зачасто мусив міняти осередки); доводилось марнувати час за чужими нікчемними рукописами, які вбогістю думки, стереотипом форми й тематики боляче дошкуляли почутке серце майстра.

Якось уже в Києві випадком зустрілися на вулиці перед видавництвом “Молодь”. Григір нервово димів сигаретою, стоячи на тротуарі. Привіталися. “Важко вам”, – не спитав, а сказав утвердно (знав, що мене почали дошкульно бити за чергову “київську історію”). – І мені важко...”

А спогодя, підкинувши вгору непослушну чорну чуприну, додав: “Часом таке буває, хоч удався” .

Якби ж то знаття було, що в нього справді на крайнощі заходило, – можна б якось розважити, розраяти, вдихнути надію. А то постояли, перекинулись ще кількома малозначними словами, руки стиснули – усі чотири докупы – і розійшлись, кожен зі своїми болями наодинці...

Леле! То було останнє наше побачення в білому, тяжко очерненому світі...

Скоро по тому на дурну мою голову скопом упало побійне градовиння; усі як один – відсахнулись, немов од прокаженого. Бувало, запопадливий знайомец, із колишніх словоохотливих фарисейв, що силоміць у дружбу пнулись, – тепер, забачивши мене здаля, поспіхом перелітав улицю, щоб не зустрітись, або ненароком одвертав морду до ногастой співбесідниці: аж до пазухи їй клонив голову, щоб удати заклопотаного інтимом і від того недобачливого. Ще інший перешерстливець, випадком будучи застуканим у метро, газетою маскувати кинувсь свою обачну головешку. Суцільне перепудження! Навіть люди схожі з моєю долі, які самі зазнали дискримінацій, боялися і на короткий час спинитися поруч. Один з таких переполошених (Ол.Ставицький), забачивши мене сусідою в публічній бібліотеці, так зопалу чкурнув, що й окуляри о підлогу дзенькнули. А невдовзі він же, працюючи в педінституті Комсомольська-на-Амурі, усіх старань доклав, щоб не взяли мене туди за конкурсом (одну відчайну пору я дикий намір мав податися хоч і на безвість – задля заробітку). Того б я не дізнався, коли б Ставицький не сподівався третьому (Іванові Бровкові. – *О.Н.*), децю подібной долі [4]. Каже, робив це із боязні быть запідозреним у групуванні дисидентів. Третього “зі своїх” якось попросив у Науковій бібліотеці на момент узятя доконечно потрібну мені книгу з “обмеженого фонду”: той, сторожко озираючись довкруг, пром’ямлив згоду – і тут же змився геть...

Розповідаю про це негіддя, щоб уявити могли, в яких обставинах доводилося жити об тій порі.

Я ж і в найпохмурішу негоду, і назавжди лишився твердо переконаним: Григір не відвернувся, не зрадив приятзні; він співчутливо, із розумінням ситуації поділяв

мої страждання. Тільки дороги наші ніде не схрестилися тут. Сам Григір до мене не вдавався, бо, мабуть, і адреси київської не знав, а безпосередньо самому звернутись до нього, як і до будь-якого, – було над мої сили. Знаєте, за понад десять літ банації своєї я першим ні до кого не звертався (не здоровкався навіть), хіба що той одважувався заговорити, надіслати вітальну листівку чи телефонним дзвінком озватись. Моя духовна наставниця Леся Українка любила повторювати рятівну заповідь: “Коли ти нещасний, мусиш бути гордим – інакше не витримати”. Ой не раз, не два доводилось повторювати оте напуття!..

Коли Григір трагічно згинув, я, у цілковитій ізоляції бувши, про скоєну трагедію навіть не чув. “Літературну Україну” в отой сумно-зимовий період не передплачував, не заглядав туди ніколи (бачити не міг натужно рихтований під “боевой листок известных органов” цей духовним убожеством повитий часопис); решта газет про те лихо нічого не повідомляла.

Коли довідався – наче дрюком по голові довбонуло: і гірко, і досадно, і на Григора обидно. Як він міг... Чи ж допустимо так безрозсудно гинути, коли не бракує катівських рук?!

Ні, він був великим диваком. Зовні силющий, неподатливий, розкутий духом: як можний велет, долав усі перешкоди, нехтував життєвими вигодами, одважував себе на тяжкі біди. А насправді – делікатним, дуже крихким був, як тендітний кришталь: такий легко ранимий, беззахисно-одинокий у дикому світі; ніби приборкана пташина. Голубка такого бачити довелось: із спутаними ніжками (чи то сам у біду вскочив, чи лихої вчинили поглум), літати ще якось може, бідаха, а на землю – грудкою пада, убогий покорм збирає напівлежачи. Скільки пробував допомогти, висвободити його – не підпускає, а без цього згине запевне або сам себе в жертву віддасть.

Отакий же, як голубок приречений, Він був...

Гірко і страшно усвідомлювати, кого ми втратили у цьому вихрастому гострослівному селякові, що писав кривавицею своєю. Так, селякові! Бо при всій органічній його інтелігентності, глибокій освіченості, прещедрій, самим Богом дарованій йому спроможі творити неповторно своє – велику нашу достойність – лишався селянським сином: праоснови національного гожим пагіллям.

Коли читаєш його новели останніх, лихою долею скупі відмежованих творчих літ (ну хоч би “Три зозулі з поклоном”), диву даєшся, як багато можна сказати малим обсягом тексту. Ну що це справді? Просто новела? А може, трагедія, тільки способом викладу новелістична? Чи, може, невтишиме відлуння пережитих трагедій, реквієм о загублених душах? Може, скупими словами виписана, радше викарбувана різцем боляща біль на камінні надгробку о довічну пам’ять полеглим? Такі ж умілі письмена, яко біблійна притчевість, що назавжди загадкою стала? Але які ж характери, яке рельєфне ліплення величних людських пристрастей! Усіма достоїнствами рівне найліпшим мистецьким узагальненням.

Прочитав “Три зозулі...” уперше – і ніби очмарів. Ходив як приголомшений. Радів... і тихо хлипав, щоб не помітили поближні необ’ясниму просвітлу слізність.

Враження таке, ніби пощастило відкопати речові пам’ятки, скупі образні свідчення про безнадійно велике всепоглинаюче (і від того якесь проречесте, всевидяще) кохання Жінки, висотних вимірів якого ледве чи багато сягне з-поміж найзнаменніших здобутків світової літератури. Направду унікальний пам’ятник “Любові всевишній”.

У словоохотливих повістярів із отаких цілющих джерелець сюжету розтеклися б, розпросторились многоводі рожеві плеса (на чотири, коли не більше, бродів), а в Григора – чотири сторіночки проймаючого болю: не писані – карбовані на базальті.

Далебі, отак достойно, загальнолюдськи значимо про наші недавні трагедії – у прозі ніхто ще не писав. Та й чи напишуть скоро...

Ось і з Вашого листа тривожний біль за втраченим горою стає, що про війну минулу досі не сказано, як то б належало, а Григора, спроможного проректи правду, – більше нема...

Що ж, тепер високих, захопливих оцінок творчості Григора Тютюнника стало багато. Суцільні похвали! Тільки... де ж були раніше такі прещедрі поцінувачі згубленого

таланту? Де були вони у ті непевні часи, коли ядовито кусали, труїли, дошкулисто хльоскали, погейкували на нього? Тоді, коли найбільше потрібною, рятівною була б громадська підмога – опінія?! Воістину, люблять у нас насміло тільки мертвих. Щоби стати видимим, зримо підвестися над сірим загалом... належало доточити собі зросту петлею. – “Як багато він написав! – читаємо в рецензії на сьогорічне двотомне видання Григора Тютюнника. – Не залишив нічого, крім правди... крім шедеврів...”. І далі: “Щастило йому на вірних друзів, щастило на розуміння небуденної (?) майстерності...” [4]. Враження таке, ніби шедеври Григора стали відомі широкому загалу тільки по смерті автора, а “друзі”, на яких так “щастило” митцеві, усі до решти втратили були голос, здатність розважливо судити, стояти в обороні кожному звісній правди. Гірке лукавство...

Провинні всі. І я – посеред них. Бо, кілька років ще у деякій спроможності будучи, не відгукнувся на злісні випадки супроти Григора, не одмів начисто дурні кривотлумачення таких достойних речей, як “Оддавали Катрю”; не спробував заткнути рота тим, хто розпросторював брудні небилиці про надуживання Григором хмільного, наглюче “розсекречував” надуману альковну таїну. Брехня все це, як і на Шевченка свого часу брехали слиняві “землячки”.

Кажу, я міг це зробити (принаймні спробувати оскарження публічне); зрештою, мені належало це зробити, як автору першого – чи одного з перших – критичних відгуків на збірку “Зав’язь”.

І тут я знову повернуся у спогад.

Першокнигу Григора “Зав’язь” із милим дарчим надписом: “Аж до землі – отак Вам кланяюся, любий Григорію Герасимович. Грицько Тютюнник”, – принесла мені згадувана студентка Люда (від неї дізнався і про деякі обставини нелегкого життя автора).

Перечитую знайомі і нові для мене, таки в прямому значенні новели, роблячи звичайним своїм способом олівечні помітки на полях у найпоказливіших моментах, а на душі світліє, і серце радісним, щемлячим вдоволенням пройматись стало. Захотілось одразу скласти аргументовану оцінку.

На якийсь час відкладаю молодечу поезію, бо переконаність, що мобільний авангард бурхливого наступу творчих сил – віршована творчість тепер зазнала суттєвих коректив. Талант і тільки талант, а не сама собою родова, жанрова означеність творчості робить дива. І авангардність, першина того чи іншого різновиду мистецтва зумовлюється присутністю великих талантів.

Що Григір був талантом непересічним, з потенціями великого розросту, – для мене не було сумнівів. От тільки якою дорогою піде цей розвиток? Де його найперспективніша та доконечна тропка? ..

Статтю написав, як для моїх черепащачих темпів, досить швидко. Несу в “Літературну Україну”, бо й заздалегідь адресувався на неї.

Проходить доволі часу – ані звістки. Телефоную у відділ критики – відповідають щось непевне. Іду домагатись із не властивою настирливістю.

– Бачите... – мнеться вусатий молодик. – Цмокаленко (тодішній редактор газети) тримається думки, що ви занадто перехвалили початкуючого автора; на п’єдестал класика звели.

– Отож не друкуватимете?

– Будемо радитись.

– Тоді я забираю текст.

– Ваша воля.

Куди податись? У журналах завізно – на цілі роки. Та й хто мене там радістю зустрине? Дмитерко? Мушкетик? Чи навіть прихильний до мене Дзевєрін?..

Допоміг випадок. Будучи в Чехословаччині, заніс у “Дуклю”, де вже мав трохи знайомості. Охоче згодились тиснути. І справдили обіцянку [1]. А що коректури я тримати не міг, допустилися помилок, ушкодивши групку недопрочитаних слів, забили невпадат рядки, і навіть абзац один (волею чи мимовільно) випущеним лишився. Тільки гріх було корити за це видавців, адже “Дукля” трималася фактично на кількох ентузіастах: аж дивуватись лишалось, як вони встигали зробити стільки добра!

Та найприкрішу помилку, таки гідну докору, примудрився зробити сам: у заголовку. На той час якось не завважив, що множинна форма іменника “відкриття” у родовому відмінку нашої мови не творить сутої множини. Тим-то належало сказати: “Перші радощі першого відкриття”, а не “перших відкриттів”, як прорік я, неумудренний. Дуже-бо хотілося сказати, що автор–митець відкриває собі (і читачеві) багато новизни у знайомому світі – чи світах – людського буття. Словом, не одне радісне відкриття сталося.

Та попри все те, рецензія з’явилася: про Григора заговорили в світі, бо “Дукля” мала тоді широке розпросторення і неаби-яку популярність. Далєбі, не кожному щастить зачинати власну бібліографію похвальними відгуками зарубіжної преси.

Недавно, із пильною увагою перечитуючи статтю, я, власне, нічого в ній заперечити не зміг, хіба що дописав би кілька оцінних суджень, характеристичних ознак, які в подальшому стали провідними.

Не відаю, чи довелося Григорові прочитати рецензію; знаю запевно: о спробі об’явитися сам йому говорив, здається, перед довгопам’ятним ніжинським вечором, який обом нам (і не тільки двом) добрежно дався взнаки. (За теперішнім свідченням Людмили Корецької, Григир Тютюнник свого часу прочитав статтю і мовби то лишився задоволений. – *О.Н.*) Маю ревно дякувати, що у всіх спричинених пропам’ятними вечором дізнаннях, як і в справі пізніше розкритих “провин”, ніде не впоминалася дуклянська публікація. Ото б додала жару!..

Ідея зустрічі ніжинських студентів із молодими (тоді ще молодими!) письменниками належала не мені, а голові художньої ради Д.Наливайку; тільки організаційні заходи, саме проведення пало на мене. А що й ректора на вечорі не було (він завбачливо відсторонився зайвого клопоту), уся відповідальність була деканова.

Приїхало одразу ціле гроно перспективних талантів, що вже заявили про себе в повен голос: М.Вінграновський, Г.Тютюнник, Є.Гуцало, І. Драч, А.Шевченко, Б.Олійник.

Небайдуже, заохочене студентство пішло на зустріч суцільним валом, так що далеко до призначеного часу в залі неможливим стало просунутись. Тоді я, порадившись з гістьми, вирішив почати вечір на годину раніше. Це інкримінувалось опісля як завідомо вимірний крок, щоб упередити можливу присутність на вечорі компетентних осіб. Але ж вони були і встигли спішно донести по інстанціях, ще й дуже перебрехали, щоб загострити ситуацію. Так що самого Шелеста негайно відомлено було: “Ніжин підпав нашестю!”

Тепер не стану переказувати все сутнє того надзвичайного вечора, що перебудив ревнителів спокою (лишу надію зробити це слухним часом); оповім тільки стосовно Григора.

Одразу помітив: прибув він на зустріч не в кращому стані духу. Одягнений зі смаком, якось по-особливому підтягнений, велично красивий, він увесь був у собі: щось тривожне буйнувало в нім, не давало забутись. Смугле лице – мов хмарою повите, темні глибокі очі ще більш запали, і в них лиховісні іскринки перемигаються. Помітно прагнув лишатися в тіні. На відміну, скажімо, од Драча, що вже тоді позу класика демонстрував і звично усівся в самому центрі, Григора ледве впросити далось пересісти до першого ряду президії. Сидів нездвигно, зосереджено вдвляючись у море голів, немов розгадуючи, хто вони – його слухачі і чого сподіваються від нього.

Коли настала черга, неквапно вийшов, читати став нікому ще не відому новелу “Медаль”. Не читав, а повідав, тільки зрідка заглядаючи в шесті аркуші. Голос рівний, без інтонаційних фігуритур, лише у небагатослівних партиях “від героя”, у не власне прямій мові – злегка дрижав. Та ще рядочки колядки:

Ше–ед–ши трі–є ці–а–рі

Ко Хри–сту со да–ра–ми–ии...

– проказав майже речитативно, півголосом, як відлуння реального чи то примарного солоспіву. І так воно душу різонуло, оте “трі–є ці–а–рі... со да–ра–ми–ии” (медальними!), що сльозу навернуло.

А в залі – тихим-тихо, тільки зітхання чиєсь невтримливе прочулось: немов струну-підбасок торкнули необачно і тут же перепинили її дотиком пальця...

Коли, зібгавши аркуші, вклонився на знак подяки, ще якусь мить тривало заціпеніння, а потім хвилями оплесків сколихнуло залу. Григир ще нижчий поклон означив і якимось болісно скривився, мовби ніяково стало йому за такі сплески...

На гомінкій вечері, якою ми пришанували дорогих гостей, Григир не виступав, як усі, з поривним тостом: десь забився в куток і, здається, не проронив жодного слова. Може, йому передчувалося вже тоді щось погрозово лихе. І воно не заставило себе чекати...

Десь по обідній порі спішно викликає мене секретар партбюро Власенко: обох негайно кликнуто в горком! А сам – не в жарт наляканий.

Аж перечіпається, спішить. І хочеться йому свій переляк мені накинути: “З вечером ускочили в халепу... Так що матимемо на горішки... Хлопці обкомівські кажуть, розгніваний Шелест подзвонив Борисенкові: “Що в тебе там Ніжинський пединститут виробляє? Націоналістичні збіговиська влаштовує, антирадянщину тнуть”. А Борисенко (тоді перший секретар Чернігівського обкому компартії. – *О.Н.*), своїм порядком, на Дериколенка (тоді секретар Чернігівського обкому компартії) напустився, негайно виштовхнув до Ніжина. Тепер нас у горком дозивається, лютий такий – громи метає! А все ви наробили, самі й відповідати маєте...”

Кажу: відповім, не бійтесь, за чужі спина ховатися не стану. Тільки хай Дериколенко не конче Юпітером представляється. Влада велика, тільки розуму не гурт.

Я доста знав цього набундюченого гуся: таки й серед немудрих останнє місце йому б належало, а він – ідеологію вправляє, делікатні людські душі, як цупку шкуратину, мне, силкується на єдиний копил нацупричить, запустити в серію нікчемистий напівлюдський ширпотреб. Якимось, доповідаючи за готовим матеріалом, так щось заплутався в тексті, став говорити невпадат, аж слухачі відкрито пересміюватись почали...

Тепер важно розсівся в кріслі, потіснивши меншого чина, а кулаками в столиці, зеленим сукном обіпнуте, грізно уперся. На вітання не відповів, тільки блимнув вицвілими зеньками. Озався півкриком: звертається не до мене, а більше до місцевого секретаря, що причепився на ступці кінець зеленого стадіону і тільки потакає та навчено жахається моїм проступством: так що на місці всидіть не може.

Розгніване начальство зволить говорити про мене в третій особі. Ще й кулаком погрозово насварює.

– Вы же смотрите, что он наделал! Махровых националистов создал...

Тільки я тоді почувався твердо, нічого ще не боявся, тримавсь невимушено і легко відбивав удари (пізніше, у незрівнянно складніших ситуаціях, більше мовчати або однікуватись доводилось) .

– Яких “націоналістів”? Де вони? – питаю наперекір.

– Ну, первый – критик. (На Анатолія Шевченка натякає).

Потом – небезызвестный Драч.

– Чекайте: звідки такі презлі кваліфікації?

– Да об этом прямо сказано было на совещании.

– Тоді чого ж Драча, а не вас, двох секретарів довірених, не благодійного Власенка – на сесію ООН посилають?

– То – дело иного порядка, политическая стратегия... отвлекающий маневр...

– Виходить, на Драчеві стратегію відтончують? – Не відповідає, мовби не чує, править своє.

– А Тютюнник! Видимо, сродни белогвардейскому (?) атаману, что в гражданской...

На таку “генеалогію” письменника доводиться тільки плечима звести.

– Та ви даєте звіт своїм словам? Батьки прозаїка – чесні хлібороби, колгоспівські трударі, а рідний брат, також прославлений письменник, із фронту важкопораним вернувся, з того й помер.

Знову не чує, на своє гне.

– Антисоветчик он! Над наградами родины смеяться?! И дикан (так і проказував це слово!) – удовлетворенный сидел и, говорят, головой поддакивал, ни единым словом не возразил. А ведь знал, что читается неразрешимое! Горько заплачете оба за такой смех! Я обещаю это. Слышите, сделаю!..

Тут і витіснений старшим начальством із насидженого крісла ніжинський міні-фюрер заскімлив, елейно-догідливо випрошуючи покару ще одному, – за нанесену місцевим князькам персональну образу:

– Гуцькалу тоже следует...

– Гуцалом він прозивається, – підправляю невігласа.

– Не имеет значения. Он город, давший ему высшее образование, осквернил пасквилом. (Євген Гуцало читав на вечорі гумористичну оповідку про бувальщину в місті Н., у якому всі пізнали Ніжин).

– Гуцало честі Ніжина не уйняв, а що запопадливі донощики ваші пізнали в читаному конкретні начальницькі лики, говорить на користь професіонального вишколу служакі. Тільки ж, запевне, в іншому городі – упізнали б тамтешніх владик. Така вже сутність типізації.

– Злобная клевета! – аж визгнув ображений чин. А я продовжив:

– Що ж до намірного осміяння, як вам витлумачили, державних відзнак, то його не було і в помині. Тютюнникові не до сміху, коли достойній людині, трудареві і воїну, – може, на останніх кроках мученицького життя – замість рятівного кусника хліба, штивний чинуша вручає медаль. Так що не лякайте нас розплатними гіркими сльозами: обом далось плакати вдосталь, і ревного плачу не уникнемо, тільки не з власного, особистого бездолля...

З того і повелось, закрутилося. Пишне гроно наших гостей піддалось клюванням, перестало існувати як однастайна цілість. Почали з того, що, як водиться, розмежували учасників зустрічі, розділили на безневинних (маловинуватих) і злісних. Бориса Олійника, який ревно вцілував пантофлю, – обласкали, до розкішного корита підсунули, нагород та чинів удостоїли; Гуцала – пожурили трохи, а на Тютюннику, Шевченкові – одігрались сповна. В острашку іншим, щоб не повадно було.

Щоправда, якісь невідомі мені впливові авторитети – рівня, може, Гончара чи Бажанового, пізніше взяли під захист Григора, трохи облегшили його долю. Проте не вберегли: паліативи тут виявились малоспроможними...

Гірка, але й потішлива іронія Української Долі. Не минуло й два десятиліття з той пори ексцесів, а життя своєю владою розставило все (чи майже все) на свої місця. Маланчуки, дериколенки та іже з ними – мусили покинути сцену, де вони збісіло, навіжено грали явно не свої ролі. А “Медаль”, ота сама “антисоветчина”, за яку розпинали Григора, достойно замикає другий том його доробку. Здається, навіть без купюр появлена. Стала закономірно прилученою до шедеврів. Бо сказано ж яко незаперечну істину: “Не залишив нічого, крім правди... крім шедеврів”.

А скільки б їх створилося ще, якби дано було писати в супокій, у повній свободі неупокороного духу, якби необмежено друкуватися можна було?! Якби Григір понині на землі своїй любленій, радістю й жалем обласканій, ряст зелений топтав – з краю в край проходив почуткими кроками правдомовця...

Наостанку розповідь ще одне, дотичне: про школу імені Лесі Українки, а власне – про вчительку літератури в ній.

Коли мої синочки не так уже й усердно одходили вісім класів, батьківською волею вирішив перевести їх у цю, хорошої слави високойменну школу, щоб в атестатах дітей, на мою втіху, значилось: скінчили середню школу великого, прославленого імені.

А знав я об ній – ще з ніжинських часів. Якось члени літературного гуртка школи імені Лесі Українки листовно звернулися до мене з проханням виступити у них із словом про Поетесу. Я подячливо відповів на лист, похвалив за добрі починання гуртківців, щось надіслав для кабінету, але виступити не встиг. Тепер, хоч запізно, явився з обома синами.

І треба ж було статися: візуально знайома мені вчителька, яка напутила гуртківців звернутися до мене, уже полишила школу, відробивши своє, а натомість прийшла... дружина Григора.

Як мені поведеться? Підійти одразу, заговорити об Нім? Висловити безпорадне співчуття? А чи знайдемо порозуміння? Та ще в моєму становищі? Чи взагалі гожим є торкати невідболілу біль? Тим паче...

Я певно знаю: поміж нас із Григором про Людмилу Василівну – не говорено було й слова. А вже далеко по скоєній трагедії чув: тяжке звинувачення кинуто на неї. Такий хід, звичайно, найлегшим, найвигіднішим маневром є. Жінка винна всьому! І ніхто більше. Щоб і мисленно не шукали справжніх губителів.

Нехай і так, що котроїсь міри провинність справді кладеться ще й на неї. Місія бути дружиною видатної особи – претяжка ноша, і не кожній удається пронести її з належною гідністю та без ремства: од початку і до кінця. Тільки не будем наївними: через жінчині недогоди у петлю не лізуть...

Отак і не зважився на душевну розмову.

А одного разу – обступили синочки, щойно зі школи вернувшись, навіть портфелів не кинули з рук. Питають: "Ти знав Григора Михайловича Тютюнника? Нам це вчителька, його дружина казала".

Я оповів хлоп'ятам усе, що допустимим було для їхніх школярських літ, показав дорогоцінні реліквії. А коли попросили взяти їх до школи, і на це згодився. Одну з найліпших фотографій Григора на ніжинському вечорі – оддав як пам'ятку. А згодом і другу, таку ж прекрасну, віддарив Миколі Литвину (є такий "багатоверстатник": і журналіст, і музикант, і навіть композитор – трохи); він поклав собі всю іконографію Григора призібрати. Жаль було розставатися з портретом, що багато промовляє моєму серцю; тільки ж документи такої ваги не одному мені належні, як і свідчення ці достеменні. Хай правда гіркого, ще не оскарженого болю, нерозважної туги нашої гривовної витає над його могилою...

А я ж бо, прогрішний, досі там не бував. Давно належало вклонитись, пучок каліни червоної покласти, а ще ліпше – у головах посадити. Отже – не можу, не пересилую, не здолаю вбити в собі останню безнадійну надію, що Він – живий. Усе так же розмашисто міряє київські квартали, і ми зустрінемось – рано чи пізно – таки у цьому, а не тільки в світах далеких, трансцендентних. Така моя сумовита сповідь.

Писав трохи поспіхом, без допоміжних матеріалів: з чистого листа пам'яті. Але. Мусив робити тут: дома не буде змоги. Треба школу тягти, у поті чола хліб учительський заробляти, якийсь убогий достаток у домівку нести, щоб не почувалися мої кривні до решти окраденими через батькову провинність.

Нічого й остерігати, що писане – тільки до Вашої відомості, сугубо.

І те знайте: у мене одна, первісна, важкопрочитувана чернетка лишилась. Не вірю, чи наберусь снаги відновити її сповна: задля цього особливий душевний лад потрібен; на горішні висоти болінь удруге сходити доведеться. Мов на далекий Ельбрус, що зрідка об цій порі не ранішньої весни милостиво відкриває своє кришталеве верхівля – два конусоподібних горби.

Наближається пам'ятний день кінця війни. Вітаю Вас, яко солдата, що знає, на своїй шкурі звідав пекельні крайнощі вселюдського горя. Коли б же тільки одне, воєнне лихоліття...

Будьте здорові і, скільки можливим є, щасливі: хоч на порі схилистих своїх літ.

Давно і щиро прихильний до Вас Г.Аврахов.

24–29 квітня 1985 р., Кисловодськ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аврахов Г.* Перші радощі перших відкритть // *Дукля.* – 1967. – №7. – С. 56 – 60
2. *Костенко Л.* Маруся Чурай: Історичний роман у віршах. – К., 1979. – 189 с.
3. *Пригодницький Ю.* Сад правди й добра // *Літературна Україна.* – 1985. – 28 берез.
4. *У веселковому краї* // *Літературна Україна.* – 1964. – 28 квіт.

м. Луганськ

Публікація О.Неживого